

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

השקיה במועד

השקיית שדות להרווחה ובמקום הפסד

(ב' א') **משנה:** משקין בית השלחין¹ במועד (בחולו של מועד, אע"פ שיש בו טורח מלאכה, דמשום פסידא שרו ליה רבנן), ובשביעית. בין ממעיין (חדש) שיצא בתחילה (שיוצא עכשיו מתחילה²), בין ממעיין שלא יצא בתחילה (ישן שאינו יוצא מעכשיו, ולא אתי לאינפוליס).

(המשך **משנה:**) אבל אין משקין לא ממי הגשמים (שנתכנסו בעומק במקום אחד³ משום טירחא יתירה) ולא ממי הקילון (בור עמוק ובו מים מכונסין דאיכא טירחא יתירא לדלות⁴).

ומאי משמע דהאי בית השלחין לישנא דצחותא היא? דכתיב "וְאֵתָהּ עֵיף וְיָגַע", ומתרגמינן: ואת משלהי ולא⁵. ומאי משמע דהאי בית הבעל לישנא דמייתבותא היא, דכתיב "כִּי יִבְעַל בְּחוּר בְּתוּלָה (יִבְעֵלוּךְ בְּנֵיךְ)", ומתרגמינן: 'אֲרִי כָמָא דְמִתִּיתָב עוֹלִים עִם בְּתוּלָתָא (פֶּן) יִתִּיתְבוּן בְּגוֹיךָ בְּנֵיךְ'⁶.

(ואמרינן) בית השלחין, אין. בית הבעל, לא; דבמקום פסידא שרו רבנן. במקום הרווחה, לא (כגון בית הבעל שאם משקין אותו, ממחר לבשל פירותיו). ואפילו במקום פסידא (כגון בית השלחין), מיטרח נמי לא טרחינן (דקתני אבל לא ממי הקילון).

(ד' א') (ומברר) בשלמא מי קילון איכא טירחא יתירא. אלא מי גשמים מאי טירחא איכא?⁷

אמר רבי אילעא אמר רבי יוחנן: גזירה מי גשמים אטו מי קילון.⁸

רב אשי אמר: מי גשמים גופייהו לידי מי קילון אתו.⁹

1. שדה לבן של תבואה, וכשמתחילין להשקותו, אם אינו משקהו תדיר מים, נאבד. רש"י.
2. ואין חוששין הואיל וחדש הוא, יהיו נופלין האגפיים ואתי לתקן במועד, דהוי טירחא יתירא. רש"י.
3. רש"י (להלן, ד' א'). ובמאירי (חי' ב' א', ד"ה אבל לא מימי גשמים), "המתאספין בחריצים שבצד השדה".
4. כתב ריטב"א: פירוש לפירושו, דקילון הם מים הנשאבין בדלי, על שם 'וְתַעַר פְּדָה אֶל הַשְּׂקֵת' (בראשית, פר' חיי שרה כד, כ), דמתרגמינן 'ונפצת קולתה', והוא טורח גדול למלאות. והרי"ף כתב, קילון, כמו ביב. והמאירי הביא פירוש רש"י, וכתב, ויש מפרשים, ביב שאמת המים עוברת תחתיו, והיא מכוסית בבנין, ויש חלונות במקומות שבכסוי שפותחין אותן ודולין בהם.
5. **ואמועד קאי**, דגבי שביעית לא חיישינן לטירחא יתירא. רש"י. ור' להלן, סוגיא הבאה, בשיטות הראשונים.
6. דברים, פר' כי תצא, כה"ת. ועייף היינו צמא למים. ארץ עייפה (=צמאה) וצריכה מים תדיר. וכתבו נמוקי יוסף והמאירי, שאותיות חי"ת וה"א הן גרוניות, ומתחלפות. יש להעיר שרי"ף ורמב"ם גרסו 'בית השלהין'.
7. ישעיהו סב, וגם בית הבעל מיושבת, ואינה דואגת למים כל כך.
8. ביאר המאירי (חי' ב' א', ד"ה אבל), "שהם (מי הגשמים) מתמלאים ויכול להשקות מהם ברגליו".
9. דאי שרית ליה, אתי למישרי מי קילון, לפי שהן מי גשמים, ואיכא משום טירחא יתירא. רש"י.
10. מי גשמים נמי דרכן להתכנס בעומק, וכיון שנטל חציין, העמיקן והוון מי קילון. רש"י. והרמב"ם כתב (פירוש המשניות): וכן מי גשמים (אסור להשקות בהם), מפני שמתקבץ מהן שלוליות, וכשיפסק הגשם ויחלוף שפע המים, יצטרכו להעביר מהן בכלי.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

שיטות הראשונים

עשיית מלאכה במקום הפסד וטורח: למסקנה, פסידא אין, הרווחה לא. ואפילו במקום פסידא מיטרח נמי לא טרחינן. וכן פסקו רי"ף, רמב"ם, ורא"ש. וכן כתב הרמב"ם: "כָּל מְלָאכָה שְׁאֵם לֹא יַעֲשֶׂה אֹתָהּ בְּמוֹעֵד יְהִי שֵׁם הַפְּסָד הַרְבֵּה - עוֹשִׂין אֹתָהּ, וְגַבְלָד שְׁלֹא יְהִי בָּהּ טָרַח הַרְבֵּה." וכן פסק השו"ע.¹⁴

טירחא במקום פסידא: ביאר ריטב"א, דאסור לטרוח דווקא במחובר שלא הגיע לכתפיים.¹² אבל בתלוש שהוא ברשותו, או במחובר שפסידתו בריא ממש, מותר. וכעין זה כתב בחינוך.¹³ ודעת ראב"ד ורמב"ן, דכל עניין זה נמסר לחכמים, ולפי אבדתו התיירו את טרוחו.¹⁴

משקין בית השלחין במועד: דעת רוב ככל הראשונים, שאף שדה אילנות מותר להשקות, דאילן כבית השלחין דמי, וצריכין למים טפי.¹⁵

בית הבעל לא, דהרווחה לא שרו רבנן: רש"י פירש, הרווחה, שאם ישקו אותו ימהר לבשל פירותיו. וכתב נמוקי יוסף, אע"ג דאי הוה משקה שדה בית הבעל הוה עביד טפי, לא מיקרי פסידא אלא דבר שהגיע לפירות, והדר מפסיד; אבל להוסיף על מה שנראה לעין, הרווחה מיקרי ולא הפסד, ולא דחינן חול המועד משום הרווחתו.¹⁶

איסור השקיה במי גשמים: בגמרא נחלקו רבי יוחנן ורב אשי, האם איסורו משום גזירה אטו קילון, או משום טירחא. רי"ף ורא"ש הביאו דברי שניהם. והרמב"ם הביא נימוקו של רב אשי, וכתב, "וּכְשֶׁהוּא מְשַׁקָּה אֹתָהּ - לֹא יִדְלָה וְיִשְׁקָה מִן הַבְּרָכָה או מִמֵּי הַגְּשָׁמִים, מִפְּנֵי שֶׁהוּא טָרַח גְּדוֹל, אֲבָל מְשַׁקָּה הוּא מִן הַמַּעַיָן... מִמְּשִׁיכּוֹ וּמְשַׁקָּה בּוֹ." וכן כתב השו"ע.¹⁸

ולא ממי הקילון: כתב הנימוקי יוסף, דנקטיה אחר מי גשמים, לאשמועינן דאיסור מי גשמים משום שאפילו אפשר

¹⁴ או"ח תקלז, א-ב. וכתב המשנ"ב (ס"ק א), דבר האבד, רצה לומר שאם לא יעשהו עכשיו יבא לידי הפסד. **ואם הדבר אצלו בספק** עיין במג"א שמקיל. ובחיי אדם כתב שיעשהו ע"י גוי ולא בעצמו. ועיין בביה"ל שצידדנו דכונת המג"א הוא ג"כ אם אותו החשש שהוא חושש הוא מצוי שיבוא, ואז נראה דיש להקל גם ע"י עצמו. אכן יראה לעשות בצנעא אם אפשר. ועיין בפמ"ג שכתב דלדברי המג"א יש להקל נמי בספק צורך המועד. מקורות: רמב"ם (שביתת יו"ט ז, ב). רא"ש (סי' א).

¹² ומי יימר דאתי כדי שנטרח בו הרבה. ריטב"א.

¹³ זה לשונו: אבל בכל מלאכה האבידה, או ודאי קרובה להפסד אם לא יעשהו במועד, כגון מי שיש לו זיתים וירא שלא יפסדו אם לא יוציאו מהן שמנן מיד, או ענבים אם לא ידרוך אותם מיד, או כל דבר כיוצא בהן, לא החמירו בזה ולא חשו לטורח רב, אלא עושה בהם כל צרכיו בלא שום שינוי כדרך שהוא עושה בחול.

¹⁴ **וכדברי הראב"ד כתב בניאור הגר"א** (תקלז, ס"ק א) על דברי הרמ"א שכתב 'מיהו בכל מה דאפשר להקל בטירחה, יעשה' ונראה שהסכים לדבריו. מקורות: ריטב"א (י"ב א', ד"ה ואמר רב יוסף). החינוך (מצוה שג). ראב"ד (הו"ד בנמוקי"י). נמוקי יוסף (א ב ברי"ף, ד"ה אסור). רמב"ן (לקוטיו, ד"ה בדבר האבד). ור' עוד להלן ד' א'.

¹⁵ ור' להלן ו' ב'. ור' תוספות יו"ט (א, ג, ד"ה מושכין). מקורות: רמב"ם (שמיטה א, ח). תוספות (ב' א', ד"ה מרביצין). ריטב"א (ב' א', ד"ה מתני' משקין).

¹⁶ מקורות: נמוקי יוסף (א א ברי"ף, ד"ה משקין; הו"ד בב"י).

¹⁷ וכתב הב"י, שנראה מדבריו לכאורה, שאם אינו צריך אלא להמשיך ולהשקות ולא לדלות כלל, משמע דשרי, אפילו במי בריכה ומי גשמים. ויש לתמוה שכפי מה שאמרו בגמרא במי גשמים, אפילו ממשיך אסור, או גזירה אטו מי קילון או משום דמי גשמים נמי לידי קילון אתו. לפיכך צריך לפרש שגם הרמב"ם אסר מי גשמים בכל גווני, אע"פ שאינו דולה אלא ממשיך ברגלו. עיי"ש.

¹⁸ או"ח תקלז, ב. וכתב המשנ"ב (ס"ק ז), ואפילו אינו דולה אלא ממשיך מהן ברגל, דהיינו שהבור או מקום המקובץ מהגשמים מלא על כל גדותיו דאז אין צריך לדלות, אסור, מפני שסופו לדלות כשיחסרו. וממעין נמי, בהמשכה ברגליו שרי להשקות; אבל כל שדולה בדלי או בכד, אסור. מקורות: רמב"ם (שביתת יו"ט ז, ב).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

להשקות בתחילה מהכנוס של מי גשמים בלא טורח, כשיחסרו המים יהיה צריך לדלות. ושמעינו, דאם היה אגם מים שלא יבואו לעולם במועד לצורך דלי, אלא שמשקה מהן ברגלו בקל, היה מותר.¹⁹

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות חול המועד, סימן תקלז)

- א. דָּבַר הָאֲבָד, מִתֵּר לְעִשׂוֹתוֹ בְּחֹל הַמוֹעֵד בְּלֹא שְׁנוּי; (מיהו בכל מה דאפשר להקל בטרחה יעשה) (פל ב). לְפִיכָךְ בֵּית הַשְּׁלַחִין (פי הארץ הצמאה) שֶׁהִתְחִיל לְהִשְׁקוֹתָהּ קִדְּם הַמוֹעֵד, מִתֵּר לְהִשְׁקוֹתָהּ, שְׁפִינֵן שֶׁהִתְחִיל לְהִשְׁקוֹתָהּ קִדְּם לָכֵן, אִם לֹא יִשְׁקְנָה עֲכָשׁוֹ תַּפְסֵד; אֲבָל שְׂדֵה הַבַּעַל שְׁאִין מִשְׁקִין אוֹתָהּ אֲלֵא לְהִשְׁבִּיחָה יוֹתֵר, אֲסוּר לְהִשְׁקוֹתָהּ.
- ב. אֲפֹלוּ בְּבֵית הַשְּׁלַחִין לֹא הִתִּירוּ אֲלֵא הֵיכָא דְלִיכָא טְרַחַא יִתְרָא, כְּגוֹן מִן הַפְּעִינֵן, בֵּין חֲדָשׁ בֵּין יָשׁוּן, שֶׁהוּא מִמְּשִׁיכוֹ וּמִשְׁקָה; אֲבָל לֹא יִדְלָה וְיִשְׁקָה מִן הַבְּרַחָה אוֹ מִמֵּי הַגְּשָׁמִים מְקַבְּצִים, מִפְּנֵי שֶׁהוּא טָרַח גְּדוֹל...

השקייט שדות בשביעית

(ב' א') (שנינו במשנה): משקין בית השלחין... בשביעית.

(המשך משנה): רבי אלעזר בן עזריה אומר: אין עושין את האמה (תעלת מים) בתחילה²⁰... בשביעית.²⁴ וחכמים אומרים: עושין את האמה בתחילה בשביעית²²...

(ב' ב') אתמר, המנכש²³ והמשקה מים לזרעים בשבת, משום מאי מתרינן ביה?

רבה אמר: משום חורש.

רב יוסף אמר: משום זורע.

אמר רבה: כוונתי דידי מסתברא, מה דרכו של חורש, לרפויי ארעא, האי נמי מרפויי ארעא. אמר רב יוסף: כוונתי דידי מסתברא, מה דרכו של זורע, לצמוחי פירא, הכא נמי מצמח פירא.²⁴

אמר ליה אביי לרבה: לדידך קשיא, ולרב יוסף קשיא. לדידך קשיא, משום חורש אין, משום זורע לא? לרב יוסף קשיא, משום זורע אין, משום חורש לא?

¹⁹ ור' להלן, ד' א'. מקורות: נמוקי יוסף (א א ברי"ף, ד"ה ולא ממי; הו"ד בב"י, ד"ה ומ"ש אבל מים מכונסים).

²⁰ שרגילין לעשות בור להתכנס בו מים ועושין חריצין בקרקע שבהן המים הולכים סביבות השדה ומשדה לשדה והנך חריצין קרי אמה לפי שיש להן רוחב אמה ברום אמה. רש"י.

²¹ ונאסרה חפירתה בשנה שביעית, מפני שהוא מכשיר את הקרקע הסמוכה לה לזריעה, לפי שהיא מתלחלת מרטיבות המים ומצמחת, וכבר ידעת ונתבאר לך בשביעית שכל שהוא תועלת לאדמה או לאילנות אסורים בשביעית, לפי שאמר יתעלה ושבתה הארץ. רמב"ם (פירוש המשנה, ע"פ הגמרא, ד' ב').

²² דלאו הויא עבודה. רש"י.

²³ עוקר עשבים רעים שמכחישין את היפה, וכי עקיר להו צמחי הני טפי. רש"י.

²⁴ כתבו תוספות (ד"ה קא מרפויי), דלרבה, בתר עיקר המלאכה אזלינן דוומה לחורש. ורב יוסף, אע"ג דעיקר מלאכה דומה לחורש, מחשבת הנפש לאו לרפויי ארעא. ובהכי פליגי, דרבה סבר לבתר המעשה מדמינן לה ולא אחר המחשבה; ורב יוסף סבר בתר מחשבה אזלינן דהויא עיקר, ולא אזלינן בתר הדמיון.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

וכי תימא כל היכא דאיכא תרתי לא מיחייב אלא חדא, והאמר רב כהנא: זומר וצריך לעצים, חייב שתיים, אחת משום נוטע ואחת משום קוצר! קשיא.

(ומקשה) **תנן**: משקין בית השלחין במועד ובשביעית. בשלמא מועד משום טירחא הוא, ובמקום פסידא שרו רבנן. אלא שביעית, בין למאן דאמר משום זורע, ובין למאן דאמר משום חורש, זריעה וחרישה בשביעית מי שרי?

אמר אביי: בשביעית בזמן הזה, ורבי היא (דאמר דהוא מדרבנן, ומילתא דפסידא שרו רבנן).

רבא אמר: אפילו תימא רבנן (דפליגי עליה דרבי ואמרי דשביעית בזמן הזה דאורייתא), אבות (מלאכות) אסר רחמנא (בשביעית), תולדות (כגון משקה זרעים שלא היה במשכן) לא אסר רחמנא;

(ג' א') דכתיב²⁵ "וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת שֶׁבַת שֶׁבַתוֹן יִהְיֶה לְאָרֶץ שֶׁבַת לֵה' שְׂדֵךְ לֹא תִזְרַע (וּכְרָמָךְ לֹא תִזְמַר. אֵת סְפִיחַ קִצְיָרְךָ לֹא תִקְצֹר וְאֵת עֲנָבֵי נְזִירְךָ לֹא תִבְצֹר)" וגו', מכדי זמירה בכלל זריעה, ובצירה בכלל קצירה, למאי הלכתא כתבינהו רחמנא?! למימרא דאהני תולדות מיחייב, אאחרנייתא (תולדות אחרות) לא מיחייב.

שיטות הראשונים

השקיה בשביעית ממי קילון ומי גשמים: דעת רש"י, ר"ן, נמוקי יוסף, ומאירי, דבשביעית לא קפדינן אטירחא יתירה, ומותר להשקות ממי קילון. וכן משמע ברמב"ם²⁶ ודעת ריטב"א דאף בשביעית אסורה השקיה ממי קילון.²⁷

השקיית שדה בית הבעל בשביעית: כתבו ראשונים שיש שפירשו דלא שנא שלחין ולא שנא בית הבעל, השקיית כולן הותרה בשביעית. ודעת הרמב"ם, תוספות, ריטב"א, ומאירי, שגם בשביעית, רק השקיית בית השלחין הותרה, דאיכא פסידא אם לא ישקו.²⁸

המנכש והמשקה מים לזרעים בשבת: הרמב"ם פסק שהמשקה בשבת, הרי זה תולדת זורע, כרב יוסף. וכן פסק אור זרוע,²⁹ וכתב, דלרב יוסף מותר לשפוך מים על גבי קרקע שאינה זרועה, ולרבה אסור. ולגבי מנכש פסק הרמב"ם שהרי זה תולדת חורש, כרבה.³⁰ ורוב הראשונים פסקו כקושיית אביי, שהמשקה והמנכש חייב שתיים.³¹

²⁵ ויקרא כה, ד-ה.

²⁶ הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל א, ח) סתם, שמשקין בית השלחין בשביעית. וכן מפורש בירושלמי (מו"ק, ריש פרק ראשון, הלכה א). וכן ראה עבודה זרה (נ' א'), שביעית מלאכה אסר רחמנא, טירחא שרי).

²⁷ וכתב, דלא משמע כרש"י מלישנא דמתניתין כלל, וכל כי האי גוונא הוה ליה לפרושי בגמרא! אלא ודאי מתניתין כפשטה, דאע"ג דמדאורייתא תולדות שרו והשקאה תולדה, חכמים אסרו תולדות בדבר שאינו אבד, ואסרו ג"כ בדבר האבד, דבר של טורח, עשאוהו כעין חולו של מועד בדבר זה. מקורות: ר"ן (חי' ב' א', ד"ה משקין; וראה גם ד' ב', ד"ה מ"ט). מאירי (ב' א', ד"ה ובשביעית). נמוקי יוסף (א א ברי"ף, ד"ה משקין, וד"ה ולא ממי הקילון). ריטב"א (ב' א', ד"ה ובשביעית).

²⁸ ור' להלן ו' ב'. מקורות: רמב"ם (הל' שמיטה א, ח). תוספות (ו' ב', ד"ה מרביצין). ריטב"א ומאירי (ב' א', ד"ה ובשביעית).

²⁹ ואע"ג דקיי"ל כרבה (ב"ב קי"ד ב') בר משדה קנין ומחצה, הלכה בזה כרב יוסף משום דאמרינן בירושלמי פרק כלל גדול כל דבר שהוא מבחיל את הפירי, חייב משום זורע. הנוטע, המבריק, וכו', המשקה, והמנקב, והעושה בתים, וכל דבר שהוא מבחיל את הפרי, חייב משום זורע, דהיינו כרב יוסף. ותו, דרבא קאי כוותיה פרק רבי ישמעאל (מנחות ס"ד א'), דאיתמר שמע שטבע תינוק בים, ופרש מצודה להעלות דגים, והעלה תינוק ודגים, רבה אמר: פטור. ורבא אמר: חייב. רבה אמר פטור, זיל בתר מעשיו. רבא אמר חייב, זיל בתר מחשבתו. והלכה כרבא.

³⁰ וכתב הר"ן בביאור דבריו, דהא דפסק במנכש כרבה, דווקא במנכש באילנות, דלא מצמיח פירא כולי האי. ורבה ורב יוסף נחלקו

הלימוד היומית לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

האם עושים את האמה בתחילה בשביעית: פסק הרמב"ם כחכמים במשנה, ודלא כרבי אלעזר בן עזריה, וכתב: "ועושין עוגיות לגפנים, ועושין את אמת המים בתחלה, וממלאין את הנקעים מים."³²

אבות אסר רחמנא, תולדות לא אסר רחמנא: כתב הרמב"ם כרבא, שמותר להשקות בשביעית, דתולדות לא אסר רחמנא, "משקין בית השלהין בשביעית... וכן שדה האילנות... וכן עפר הלבן - מרביצין אותו במים בשביעית בשביל האילנות, שלא יפסדו. ועושין עוגיות לגפנים... ומפני מה התירו כל אלו? שאם לא ישקה, תעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה; והואיל ואסור הדברים האלו וכיוצא בהן מדבריהם, לא גזרו על אלו, שאין אסור מן התורה אלא אותן שתי אבות ושתי תולדות שלהן, כמו שבארנו."³³

במנכש בין הזרעים.

³⁴ והשו"ע (או"ח שלוג) פסק שאסור ליטול ידיים על העשבים מפני שמשקה אותם. וביאר המג"א (ס"ק ה) משום שהמשקה מים לזרעים חייב משום חורש ומשום זורע. והביאו במשנ"ב (ס"ק כו), וכתב בשעה"צ (ס"ק יח) שאף שדעת אור זרוע כרמב"ם, דחייב רק משום זורע, אכן דעת סמ"ג והגהות מיימוני כמסקנת אב"י, וכן משמע גם כן דעת הרוקח שהעתיק לדין זה במלאכת חורש ובמלאכת זורע. וכתב עוד שכן משמע גם כן דעת הגר"א בביאורו. מקורות: רמב"ם (הל' שבת ח,א-ב). יראים (סי' רעד). רוקח (הל' שבת, סי' נז-נח). סמ"ג (לאוין סה). סמ"ק (מצוה רפב). הגהות מיימוניות (הל' שבת ח,ב, אות ב).

³² מקורות: רמב"ם (שמיטה ויובל א,ו).

³³ מקורות: רמב"ם (הל' שמיטה ויובל א,ח-י).